

Волонтерська діяльність в Україні як вид соціальної активності

Болотова В. О., Ляшенко Н. О., Байдак Т. М.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

У статті описано поняття соціальної активності, критерії для виділення її форм та охарактеризована волонтерська діяльність як один із типів її прояву. З'ясовано основні ознаки, за якими можна відрізнити волонтерську діяльність, визначено ступені залучення до неї. Окремо розглянуті сучасні і традиційні напрямки та форми волонтерства, мотиви участі людей в ньому. Виділено фактори збільшення волонтерської активності в Україні. Наведено дані соціологічного дослідження, в межах якого було виявлено рівень волонтерської активності харків'ян, її основні напрямки і форми. Встановлено, що більшість харків'ян асоціюють волонтерство з наданням допомоги речами, їжею і технікою, тобто вибирають менш затратні за часом і коштами форми, а рівень довіри до волонтерів та інформованість про їх діяльність низькі. Були названі основні причини, якими харків'яни пояснюють відмову від особистої участі у волонтерській діяльності, при цьому виявлено вплив віку, доходу та рівня освіти респондентів на їх значимість. Оцінено вплив особистої участі респондентів у волонтерській діяльності на вибір найбільш актуальних її напрямків і форм, джерел інформації про об'єкти діяльності. Виявлено, в якості основних мотивів участі у волонтерській діяльності, бажання змінити суспільство шляхом вирішення гостросоціальних проблем, прохання близьких допомогти в цій діяльності і співчуття до нужденних, при цьому чоловіки і бідніші активніше бажують змінити суспільство, молодь і домогосподарки проявляють більше співчуття до нужденних. Встановлено сплеск волонтерської активності у зв'язку з військовими подіями на сході країни, який був викликаний співчуттям і прагненням вирішити найгостріші проблеми, але з часом він не переріс в активність по відношенню до типових для волонтерства груп (людей похилого віку, дітей, сиріт, інвалідів), тобто відбулося тимчасове включення в цю діяльність.

Ключові слова: *соціальна активність; волонтерство; волонтерський рух; волонтерська активність; форми волонтерства; напрямки волонтерства; чинники волонтерської активності; волонтер*

Voluntary activity in Ukraine as a social activity

Bolotova V.O., Liashenko N.O., Baidak T.M.

National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

The article clarifies the concepts of social activity, volunteer activity, volunteering, volunteer. Volunteer activity is defined as a separate type of social activity. For such a type of social activity, the following features are characteristic: the lack of remuneration in general, voluntariness, the benefit of the group, or society from activities. Volunteering can be organized or unorganized, carried out individually or in a group, public or private organizations. Based on the characteristics of volunteering, volunteers are people who voluntarily, on their own accord, engage in activities that benefit people or the environment and do not require financial compensation.

The article describes the results of a sociological study aimed at determining the level of volunteer activity of the inhabitants of Kharkiv. The data obtained during the study allowed us to say that in most cases, volunteering is associated with providing food, things, equipment and housing. To fully develop volunteer practices in society, and to support volunteering by the broad masses, society must trust volunteers and recognize volunteer activities as socially useful. Among Kharkiv people, the level of trust in volunteering is not high, moreover, this level is particularly low among people with secondary education and low income. The main reasons for non-participation in volunteering activities are the conviction of Kharkiv residents that the state, not ordinary citizens, should take care of the poor. Volunteers are more likely to be engaged by respondents with higher education and middle or high levels of prosperity. The most promising areas for volunteering are helping homeless children and orphans, helping the elderly and the disabled, helping the internally displaced people and improving the city. Various forms of volunteering are characteristic of different areas of volunteering. The main forms of assistance to the army and internally displaced people is money and supply providing. Regarding orphans and homeless children, the main forms of assistance are supply help, concerts, festivals and other entertainment activities organizing. The basic forms of assistance to the elderly are assistance in organizing events, assistance with professional counseling, help with supply. The main motive for participation in volunteer activity is the desire to change society by solving acute social problems.

Keywords: *social activity; volunteering; volunteer movement; volunteer activity; volunteering forms; volunteering directions; volunteer activity factors; volunteer*

Волонтерська діяльність в Україні як вид соціальної активності

Болотова В. А., Ляшенко Н. А., Байдак Т. М.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

В статті описано поняття соціальної активності, критерії для виділення її форм та охарактеризована волонтерська діяльність як один із типів її проявлення. Виявлені основні ознаки, які дозволяють відізнати волонтерство від інших видів діяльності, визначені рівні включеності індивіда в нього. Відокремлено сучасні та традиційні напрями та форми волонтерства, мотиви участі людей в ньому. Виділено фактори збільшення волонтерської активності в Україні. Приведено дані соціологічного дослідження, яке дозволило виявити рівень волонтерської активності харківчан, її основні напрями та форми. Встановлено, що більшість харківчан асоціюють волонтерство з наданням допомоги речами, їжею та технікою, тобто вибирають менш затратні за часом та засобами форми, а рівень довіри до волонтерів та інформованість про їх діяльність низькі. Названі основні причини, якими пояснюють харківчане своє відмовлення від особистої участі в волонтерському русі, при цьому виявлено вплив віку, доходу та рівня освіти на їх відповіді. Визначено вплив особистої участі жителів Харкова в волонтерській діяльності на вибір напрямів та форм роботи, джерел інформації про волонтерський рух. Виявлені основні мотиви участі в волонтерській діяльності: бажання змінити суспільство шляхом вирішення соціальної проблеми; прохання близьких допомогти в цій діяльності та співчуття до потребуючих. Визначено, що соціальні характеристики харківчан впливають на їх ставлення до волонтерської діяльності, наприклад, чоловіки та люди з низьким рівнем доходу активніше бажають змінити суспільство, а молодь та домогосподарки проявляють більше співчуття до потребуючих. Виявлено, що імпульс волонтерської активності, пов'язаний з військовими подіями на сході країни, був викликаний співчуттям до потерпілих та бажанням вирішити гострі соціальні проблеми, однак з часом ця активність не переросла в активність за відношенням до типових для волонтерства груп (старикам, дітям, сиротам, інвалідам), тобто відбулося тимчасове включення в цю діяльність.

Ключові слова: соціальна активність; волонтерство; волонтерський рух; волонтерська активність; форми волонтерства; напрями волонтерства; фактори волонтерської активності; волонтер

Постановка проблеми.

Волонтерська діяльність – один із найпоширеніших видів добровільної праці. Напрямок роботи волонтерів різноманітний: від допомоги літнім людям, дітям-інвалідам, дітям-сиротам і людям з обмеженими можливостями до профілактики наркоманії та поширення ВІЛ-інфекції, допомоги тваринам та захисту природи. Їх діяльність заснована на особистій активності, ініціативності, небайдужості до соціальних проблем, бажанні допомогти та зробити світ більш гуманним. У 2014 році відбулися різкі зміни в Україні, які призвели до нових соціальних проблем і підштовхнули до дій значну кількість людей. Волонтерський рух став реальною силою, з'явилися нові напрями волонтерства, змінилося ставлення до нього з боку громадян та зростає їх поінформованість про цей вид соціальної активності. Зараз волонтерський рух відіграє важливу роль у вирішенні критичних проблем українського суспільства. Частина його представників зайняла контролюючі посади в міністерстві оборони, створили громадські організації та продовжують вести активну захисну, просвітницьку, контролюючу та інформативну

діяльність. Все це зумовило необхідність дослідження основних тенденцій у змінах українського волонтерства, прогнозування подальшого розвитку цього руху.

Аналіз досліджень і публікацій.

Проблематика свободи діяльності, моральні принципи і категорії, що лежать в основі феномену волонтерства, такі як альтруїзм, добро, свобода волі, співчуття і безкорисливість розглядалися в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних мислителів. Серед них О. Конт (вперше сконструював і ввів у науковий обіг термін «альтруїзм»), Ш. Фур'є, Сен-Сімон, Г. Спенсер. Добровольча праця як основа побудови комуністичного суспільства розглядалася К. Марксом, Ф. Енгельсом. Як наукове поняття «соціальна активність особистості» була описана Є. Ануфрієвим [2], Л. Архангельським [3], Л. Виготським [6], О. Леонтьєвим [13], Т. Мальковською [16], А. Петровським [21], О. Якубою [25] та іншими.

Велику кількість досліджень у сучасній науці присвячено розгляду форм соціальної практики волонтерства. Порівняльний аналіз вітчизняного і зарубіжного досвіду добровольчої діяльності представлений в працях таких вчених, як

Д. Горелов [7], Л. Сікорська [21], Т. Лях [14], К. Павлюк [19], І. Тохтарова [23], М. Чайка [24]. Питання мотивації людей до заняття суспільно-корисної діяльності вивчали А. Маслоу [17], Д. Маккеланд [15], О. Леонтьєв [13], Л. Божович [3].

Такі аспекти волонтерської діяльності як форми, напрями, мотивація, вплив на суспільство в цілому та життя конкретних людей зокрема вже розглядалися значною кількістю дослідників. Але разом зі змінами в суспільстві та переходом українського волонтерства на новий рівень, підвищенням його значущості всі ці аспекти потребують повторного та більш детального дослідження.

Мета статті – охарактеризувати волонтерську діяльність як форму соціальної активності, виявити ставлення до її різних напрямків у мешканців м. Харкова.

Виклад основного матеріалу.

Активність людини набуває особливого значення як найважливіша якість особистості, як здатність змінювати навколишню дійсність у відповідності з власними потребами, поглядами, цілями [2]. Найважливішою сферою і особливим рівнем активності людини є соціальна активність. Зараз можливо виділити два основних підходи до визначення соціальної активності: 1) «діяльнісний», що зосереджує увагу на предметі, спрямованості, формах, мотивах соціальної активності; 2) «особистісний», що трактує активність як елемент структури особистості, пов'язаний з її потребами та установками, спрямований на здійснення змін в житті людей та у власному житті. Для «особистісного» підходу висхідним, відправним в описанні соціальної активності є з'ясування її зв'язку із соціально-цілим - с конкретним суспільством, соціальними спільнотами, людством [15]. Зрозуміло, що соціальна активність не може бути зведеною до одного з моментів - свідомості чи діяльності особистості. Це висхідна соціальна якість, що виявляє цілісне, стійке активне ставлення до суспільства, проблем його змінення (або збереження, зміцнення) і визначає якісні особливості і свідомості, і діяльності, і станів особистості. Соціальна активність – це не лише розуміння і прийняття інтересів суспільства, але й готовність, уміння реалізувати ці інтереси, активна діяльність самостійного суб'єкта [16]. Отже, соціальна активність це – діяльна, мотивована участь індивідів у перетворенні об'єктивних соціальних умов, у такому їх зміненні, яке сприяє

більш повному досягненню інтересів та задоволенню потреб суспільства [25].

Зараз під волонтерською діяльністю розуміється окремий вид соціальної активності, ознаками якого є відсутність винагороди (фінансове відшкодування повинне бути менше вартості виконаної роботи.), добровільність, користь від діяльності (групі або особам, що одержують винагороду, або суспільству в цілому, навколишньому середовищу). Волонтерство може бути організованим або неорганізованим, здійснюватися індивідуально або в групі, громадських або приватних організаціях. Соціолог Є. І. Холостова дає наступне визначення поняттю «волонтер» – це люди, що роблять що-небудь по своїй волі, за згодою, а не з примусу. Вони можуть діяти або неформально, працювати безкоштовно, як в державних, так і приватних організаціях медичної, освітньої сфери або соціального забезпечення, або бути членами добровольчих організацій. Волонтери в сучасному значенні цього слова – це члени громадського об'єднання соціальної спрямованості» [22].

Основні принципи волонтерської діяльності: добровільність (волонтером можна стати тільки за бажанням); незалежність (можливість приймати власні рішення); єдність (багато ідей поєднані одною метою); універсальність (враховуються рівні можливостей кожного); неординарність (політ фантазії не обмежений); зацікавленість (людина отримує задоволення від самого процесу роботи, без матеріальних винагород).

Волонтерська діяльність належить до соціоцентричної або альтероцентричної активності. Вона може реалізовуватися на базі почуттів та емоцій, а якщо до них приєднуються знання та волюві спрямування, йдеться про тривалу діяльність [12].

В межах волонтерства особистість бере на себе додаткові соціальні суспільно корисні ролі, виконує пов'язані з ними обов'язки. Зазвичай воно реалізується як взаємодопомога та філантропія. Волонтерська діяльність належить до просоціальної суспільно-політичної активності. Її об'єктивними показниками є участь у громадських та політичних об'єднаннях, виконання суспільно корисної діяльності, прояв ініціативності у громадській діяльності і т.п. До суб'єктивних показників належать: ставлення до соціально-політичної діяльності; усвідомлення її важливості та значущості [18].

Рівень залучення до волонтерської діяльності може бути наступним:

- високий – індивід регулярно займається суспільно корисною діяльністю, є членом громадських об'єднань, систематично бере участь у роботі зборів, позитивно ставиться до соціально-політичної діяльності, усвідомлює її важливість, поділяє цілі об'єднань, в яких бере участь;

- середній та низький рівень (залежно від ступеня вираженості критеріїв) – участь в суспільно корисній діяльності несистематична, збори громадських об'єднань відвідує рідко, за потребою. Ініціативи не проявляє, або проявляє рідко, переслідує власні цілі, незалежно від узгодженості з цілями групи;

- пасивний – суспільно корисної діяльності не веде, участі у громадських об'єднаннях не бере, або може за необхідності. Вважає, що нічого в суспільно-політичному житті змінити не здатний [2].

Добровільна допомога, що надається людиною або групою людей суспільству в цілому або окремим людям, включає в себе дії, що вживаються на місцевому, загальнонаціональному та міжнародному рівнях, а також на рівні міжнародного співтовариства в цілому, які здійснюються, незважаючи на кордони.

Волонтерська діяльність може приймати різні форми: від традиційних видів взаємодопомоги до спільних зусиль тисяч людей, спрямованих на подолання наслідків стихійного лиха, врегулювання конфліктних ситуацій, викорінення бідності. Її можна розділити на такі напрямки:

1. Взаємодопомога або самодопомога. Люди здійснюють волонтерську діяльність, щоб допомогти іншим членам своєї ж соціальної групи чи спільноти.

2. Благодійність або служба на благо інших. Первинним бенефіціарієм є не учасник групи, членом якої є волонтер, а третя сторона.

3. Участь і самоврядування. Роль окремих осіб у процесі управління - від представництва в дорадчих органах уряду до участі у місцевих проектах розвитку.

4. Просвітництво або пропаганда будь-яких питань, що стосуються певних груп суспільства [14].

Суспільство виграє, коли збільшується кількість волонтерів. До участі у волонтерській діяльності людину підштовхують різні мотиви, відповідно до яких, можна запропонувати їй такі напрямки роботи:

- 1) задоволення фізичних потреб (приготування їжі; пошив та роздача одягу; робота на

свіжому повітрі, пов'язана з проведенням різноманітних спортивних заходів; робота у притулку, центрі денного перебування, літньому таборі тощо);

- 2) задоволення потреби у безпеці (розповсюдження екологічно чистих продуктів харчування; робота спільно з правозахисними організаціями; робота для підвищення професіоналізму, що дозволить закріпити позиції на основному місці роботи; отримання знань, умінь, навичок, які допоможуть працевлаштуватися тощо);

- 3) задоволення соціальних потреб (організація та участь у різноманітних соціальних заходах; адміністративна робота; менеджерська робота тощо);

- 4) задоволення потреби у почутті гордості та престижу (представлення інтересів організації; керівництво групою; отримання престижної посади тощо);

- 5) самореалізація (розробка власного соціального проекту; творча робота з ненормованим графіком; викладацька/тренерська робота тощо) [24].

Психолог Девід Маккеланд висунув теорію потреб, за якою вчинками людини керують влада, успіх та приналежність. Враховуючи ці потреби, провідні мотиви заняття волонтерством також можна поділити на три групи та пропонувати їх представникам роботи відповідного типу [15].

Джин Морріс Трамбауер у своїй праці «Практичні рекомендації з перетворення волонтерів у міністрів», опитавши більше двох тисяч волонтерів різних країн світу, виділив найбільш часто згадувані ними мотиви, які спонукають до участі у волонтерських програмах, а саме: знайомство з новими людьми; боротьба із самотністю; схвалення оточуючих людей; відчуття потрібності суспільству; заради розваги; причетність до вирішення важливих соціальних проблем; вираження творчої натури; набуття знань і практичних навичок; розширення власного світогляду; можливість для особистісного зростання; встановлення нових зв'язків та поява нових контактів, які в подальшому допоможуть у працевлаштуванні; можливість кар'єрного зростання; отримання рекомендацій для кар'єрного зростання чи навчання; організація змістовного дозвілля; розвиток умінь і навичок, які не використовуються на оплачуваній роботі; вираження релігійних переконань та прихильностей; вираження співчуття та солідарності з людьми, які потребують допомоги [1].

Також мотиви участі у волонтерській діяльності можна класифікувати за основними потребами особистості та згрупувати наступним чином:

- потреба у визнанні – люди хочуть, щоб їхня робота або проявлені здатності високо оцінювалися іншими;
- потреба в досягненні – людям подобається відчувати, що вони виконували щось важливе;
- потреба в самоконтролі – багатьом людям хочеться відчувати себе незалежними, відчувати, що вони несуть відповідальність за своє життя і вчинки;
- потреба в різноманітності – людям, як правило, набридає робити одне і те ж, виникає бажання зайнятися чимось іншим;
- потреба в зростанні – люди прагнуть до розвитку, розширення і збагачення свого досвіду, знань і підвищення свого життєвого статусу;
- потреба в спілкуванні – потреба людини належати до якоїсь групи, бути визнаним, улюбленим, співпрацювати з іншою людиною або групою. Для цих людей важливо працювати в команді, отримувати групові завдання;
- потреба в розвазі – хоча це може здатися несерйозним, але потреба в розвазі і пригодах дуже сильна, іноді сильніша за всі інші;
- потреба бути єдиним – це потреба відчувати себе особливим і значущим [20].

Та окрім перерахованих вище раціональних мотивів, слід ще відмітити і відчуття емпатії, співчуття до нужденних.

На підставі досліджень мотивації добровольців було виявлено, що молодь прагне отримати якісь нефінансові вигоди, люди середнього віку хочуть працювати в добре організованій групі, а старше покоління – отримати емоційно-психологічний комфорт [8, 21].

Для задоволення потреб тієї чи іншої групи необхідна і достатня більш-менш тривала участь у волонтерській діяльності. На цій підставі виділяються волонтери на довгий і короткий термін. Мотивація перших - досягнення мети і причетності, отримання більших можливостей участі у вирішенні проблеми. Такий волонтер, як правило, знаходить роботу сам або «росте» всередині організації, прагне самостійно визначати розклад і тривалість своєї роботи, пристосовує свій час і витрати сил так, щоб досягти успіху у вирішенні проблеми «глобального» характеру. Мотивація добровольця на короткий термін - визнання особистого досягнення, а не статус в групі. Він воліє та робить чітко визначену діяль-

ність в обмеженому відрізку часу, не дуже глибоко зацікавлений в організації або проблемі, але співчуваючий та прагне зробити особистий вклад в її вирішення [12].

Для розвитку волонтерського руху необхідний ряд умов: наявність групи однодумців, які виступають ініціаторами та координаторами волонтерської діяльності; врахування специфіки мотиваційної структури добровольців по відношенню до участі у волонтерській діяльності; забезпечення сприятливого морального клімату, престижності, створення «моди» на волонтерський рух; використання значущою для добровольців діяльності як основи волонтерства; використання волонтерства як засобу підвищення соціального статусу людини.

Досить важким є складання повного переліку напрямків волонтерської допомоги, адже вони обумовлені появою чи загостренням найрізноманітніших проблем. Умовно можна згрупувати найбільш розповсюджені з них:

1. Благоустрій міста, прибирання сміття та забруднень водойм.
2. Допомога громадянам, що мають проблеми зі здоров'ям, таким як особи похилого віку, інваліди, поранені.
3. Допомога громадянам, які не мають житла, соціально дезадаптовані: безпритульні діти, бездомні, мігранти, колишні ув'язнені, сироти.
4. Захист прав і свобод людини і громадянина, на захист прав соціально незахищених груп громадян.
5. Допомога тваринам, добровільна допомога зоопаркам і заповідникам.
6. Пропаганда здорового способу життя, проведення бесід, спрямованих на профілактику наркоманії, куріння, алкоголізму, СНІД, підліткової злочинності.
7. Надання посильної допомоги органам правопорядку, рятувальникам, медикам і тому інше.
8. Допомога в організації концертів, різного роду фестивалів та інших розважальних заходів, конференцій, спортивних змагань.
9. Донорство.

Відродження волонтерства в Україні необхідно, тому що це ефективний спосіб вирішувати складні проблеми окремої людини, групи або довкілля, які часто виникають на ґрунті недостатньої турботи держави про суспільне благо. Воно дає можливість кожному зробити щось із покращення якості життя, як свого (через збільшення самоповаги, доцільності життя, збіль-

шення його насиченості), так і інших. Крім того, волонтери приносять у соціальну сферу нові творчі та сміливі ідеї щодо вирішення найгостріших і найскладніших проблем [24].

Соціально-політичні та економічні проблеми, що виникали в Україні з прийняттям її незалежності та перебудовою економічної та політичної системи, призвели до занепаду в галузі соціального захисту. Механізми, завдяки яким держава раніше забезпечувала надання певним категоріям населення необхідних соціальних послуг, стали неефективними. Волонтерська діяльність почала розвиватися (створення телефонів довіри, соціальні служби для дітей та молоді, участь волонтерів в організації Євро 2012 та ін.), але її масштаби були незначні. Трагічні соціально-політичні події 2014 року, військовий конфлікт на сході України, поява вимушених переселенців, загострення економічних проблем, виявлення недоліків в забезпеченні ліками, їжею, одягом та військовим спорядженням військових, що захищають території України призвели до активування волонтерського руху. Його представники надавали допомогу тим соціальним групам, яким держава в наслідок бюрократичної тяганини, байдужості чиновників та відсутності матеріальних коштів не могла допомогти [25]. Таким чином, активування волонтерського руху обумовлено: недостатньою підтримкою вимушених переселенців з боку держави; недоліками в забезпеченні армії необхідними для її функціонування ресурсами та проблемами в організації їх виробництва, постачання та розподілу; прагненням допомогти пораненим, які опинилися далеко від дому та їх родин. Волонтери стали дієвою силою, здатною оперативно реалізовувати допомогу, що вплинуло на подальшу інституціалізацію цього руху.

Основними напрямками роботи волонтерського руху в Україні стали:

- 1) допомога українській армії (збір харчів, теплих речей та амуніції, ліків);
- 2) допомога пораненим, військовим госпіталям та лікарням, у яких лікуються поранені військовослужбовці;
- 3) допомога сім'ям тимчасових переселенців із Криму та території АТО (юридична, психологічна та гуманітарна допомога, пошук житла та роботи, адаптація в новому місті та соціумі);
- 4) допомога сім'ям учасників АТО (психологічна, юридична, гуманітарна);
- 5) технічна допомога: відновлення старих, ремонт, удосконалення, бронювання бойових машин.

Основними засобами і способами допомоги є:

- 1) збір коштів, волонтери збирають гроші у спеціальні скриньки у громадських місцях під час проведення благодійних ярмарків, концертів чи інших громадсько-культурних заходів, під час літургій у храмах;
- 2) збір речей;
- 3) довозення зібраної допомоги до військових підрозділів за місцем їх дислокації, госпіталів, родин військовослужбовців;
- 4) відвідування поранених у лікарнях [9].

Волонтерський рух в Україні, незважаючи на значну активізацію однієї з його сторін у зв'язку з війною на Сході, все ж ще не набув належного поширення. Значна увага до нього з боку суспільства, включення в волонтерський рух нових людей, які до цього волонтерством не займалися, стали унікальними і тимчасовими. У той же час традиційні форми волонтерства, які були актуальні сотню років тому і будуть актуальні надалі, незалежно від окремих епізодів життя держави, висвітлені значно слабше, хоча вони і краще структуровані та організовані, що обумовлено тривалістю існування цих форм. Для того, щоб зрозуміти, як поточна ситуація вплине на волонтерський рух у майбутньому, чи продовжать ті люди, які включилися в волонтерську діяльність для допомоги постраждалим від війни, надалі допомагати нужденним вже в інших сферах, нами було проведено соціологічне дослідження з метою виявлення рівня волонтерської активності харків'ян, її основних напрямків та форм.

Для виявлення рівня волонтерської активності мешканців міста Харкова, в листопаді 2017 року на кафедрі соціології та політології НТУ «ХПІ» під керівництвом авторів було проведено анкетне опитування, участь у якому взяли 450 харків'ян. У дослідженні була використана стихійна вибірка. Вибіркову сукупність склали 29% чоловіків та 71% жінок, що в цілому відповідає реальному розподіленню за статтю серед волонтерів.

Щодо бачення суті волонтерства, то у більш ніж 80% опитаних волонтерська діяльність асоціюється з наданням допомоги їжею, речами, технікою та житлом. У багатьох випадках цей вид допомоги є найбільш критичним, він задовольняє найбільш важливі потреби людей. Усі інші варіанти відповіді (фізична, консультаційна, організаційна допомога та донорство) отримали приблизно рівну кількість виборів, у межах 31-39%.

Для повноцінного розвитку волонтерських практик у суспільстві та підтримки волонтерства широкими масами суспільство має довіряти волонтерам, визнавати волонтерську діяльність як суспільно корисну. Серед опитаних рівень довіри до волонтерства досить низький, приблизно половині опитаних (53%) важко відповісти на запитання, чи довіряють вони волонтерським організаціям, довіряють волонтерам 25% респондентів, у той час як 22% не довіряють. Слід відмітити, що респонденти з середньою освітою та з низьким рівнем достатку більш схильні не довіряти волонтерським організаціям. Це пов'язано з тим, що на ставленні до волонтерства позначаються і патерналістські настрої, що залишилися з часів СРСР, крім того благодійні фонди та волонтерські організації використовувалися у шахрайських цілях, а волонтерські акції були показною діяльністю політичних сил.

Інформованість опитаних мешканців м. Харкова щодо діяльності волонтерських організацій доволі низька. Лише п'ята частина опитаних змогла назвати хоча б одну волонтерську організацію, а найбільш згадувані організації пов'язані з допомогою нужденним в результаті військового конфлікту на Сході.

Основними причинами неучасті у волонтерській діяльності було названо переконання респондентів у тому, що про нужденних повинна піклуватися держава, а не пересічні громадяни (38% вказало на це), та нестача часу чи здоров'я у респондентів (33% обрали цей варіант). П'ята частина не замислювалась над можливістю займатися волонтерством, а кожний десятий не знає з чого почати. На нашу думку, дві останні категорії респондентів можуть розглядатися як потенційні волонтери.

Опитані, які належать до старшого покоління, більш схильні підтримувати ідею патерналізму (тобто того, що головним суб'єктом допомоги повинні бути державні органи), це стосується також і людей з низьким рівнем достатку та людей без вищої освіти. Люди з вищою освітою основною причиною частіше називали нестачу часу та здоров'я, а значна частина молоді не замислювалась над можливістю участі у волонтерській діяльності, у той час як представники старшого покоління жодного разу не обрали цей варіант.

Було виявлено, що частіше займаються волонтерством респонденти з вищою освітою та середнім чи високим рівнем достатку.

Під час аналізу результатів дослідження стосовно основних джерел інформації про во-

лонтерство респонденти, які беруть участь у волонтерській діяльності, та респонденти, які такої участі не брали, розглядалися окремо. Для 68% опитаних, що займаються волонтерством, основним джерелом є інші діючі волонтери, оголошення в соціальних мережах актуальні для 49%, люди, яким допомогли волонтери, (45%) та сторінки волонтерських організацій в соціальних мережах (43%). Інформація з перших уст має явну перевагу над опосередкованими джерелами, волонтери спілкуються між собою, координують свою діяльність, спілкуються з бенефіціаріями, що дозволяє отримувати найбільш повну та об'єктивну інформацію. Для людей, які волонтерством не займаються, основними джерелами інформації є телебачення (68%) та оголошення в соціальних мережах у стрічці новин (39%). Ці люди значно менше цікавляться волонтерською діяльністю та рідко цілеспрямовано шукають інформацію.

Було виявлено, що жінки-волонтери в середньому використовують більшу кількість джерел інформації, хоча співвідношення джерел залишається однаковим. Серед людей, які волонтерством не займаються, чоловіки приділяють значно менше уваги інформації з соціальних мереж та більше, ніж жінки орієнтовані на неопосередковані джерела інформації, такі як знайомі та люди, котрим допомогли волонтери.

Найбільш перспективними напрямками волонтерської діяльності, на думку респондентів, є допомога безпритульним дітям та сиротам, допомога пристарілим та інвалідам, допомога вимушеним переселенцям та благоустрій міста.

Для діючих волонтерів найбільш актуальними напрямками є допомога вимушеним переселенцям, сиротам та безпритульним дітям, престарілим та інвалідам і допомога армії.

Переважає більшість опитаних займається волонтерством до трьох років, серед них половина – менше одного року, лише 7% опитаних беруть участь у волонтерській діяльності більше, ніж три роки.

Основними напрямками волонтерської діяльності діючих волонтерів є, перш за все, напрями пов'язані з військовим конфліктом на Сході. Це допомога вимушеним переселенцям та армії. Також достатньо розповсюдженими залишаються і традиційні напрями, такі як допомога безпритульним дітям та сиротам, престарілим та інвалідам, медикам та хворим. Це пов'язано з економічною кризою, яка сильніше відчувається слабо захищеними категоріями громадян. Піс-

ля 2016 року волонтерська активність у сферах підтримки переселенців та армії йде на спад, що пов'язано з покращенням у забезпеченні армії, зменшенням потоку переселенців і адаптацією суспільства до їх підтримки, що робить ситуацію менш критичною. Також слід зауважити, що серед людей, котрі почали займатися волонтерством протягом останнього року, менш розвинуті напрями допомоги престарілим та сиротам, а в благоустрої міста не бере участі жоден респондент.

Найбільш розповсюдженою формою допомоги, з великим відривом від інших, є допомога речами, їжею або житлом (65% респондентів відмітили цей варіант). Для цього не треба витрачати багато часу чи мати якісь навички і ця форма є менш затратною у порівнянні з пожертвою грошей. Другою по розповсюдженості є допомога в організації заходів (39% вказало на це), потім йде допомога грошима (для 33% це було актуальним), участь у донорстві (31% обрав цей варіант), фізична допомога та допомога консультаціями (на це вказало по 24% респондентів).

Для різних напрямів волонтерської діяльності характерні різні її форми. Для підтримки переселенців та армії основними формами допомоги є допомога речами та грошима, оскільки ці напрямки потребують величезної кількості ресурсів. Що стосується сиріт та безпритульних дітей, то основними формами є допомога речами та допомога в організації концертів, фестивалів та інших розважальних заходів.

Серед основних форм допомоги престарілим виділяються допомога в організації заходів, допомога професіональними консультаціями, допомога речами. Для допомоги медикам основною формою є донорство.

Ще одним важливим параметром, який характеризує волонтерський рух, є участь у різних типах організації волонтерської діяльності: третина опитаних має досвід участі у волонтерських організаціях, п'ята частина брала участь у корпоративному волонтерстві, ще стільки ж були учасниками епізодичних волонтерських акцій, а приблизно половина респондентів займалися волонтерством самостійно.

Необхідно зазначити, що у кожному з цих типів домінують різні форми участі. Для самостійної діяльності характерна допомога речами, технікою, їжею чи житлом (80%) та допомога грошима (40%). При участі у рамках волонтерських організацій характерна представленість всіх форм волонтерства. Серед опитаних, які

мали досвід участі у волонтерських організаціях, переважають такі форми, як допомога речами (64%), допомога в організації заходів (50%) та фізична допомога (43%). У корпоративному волонтерстві переважають допомога грошима та речами (по 56% виборів обидві форми), а учасники епізодичних акцій віддають перевагу організації заходів (75%), допомозі речами (56%) та фізичній допомозі (50%).

Основними мотивами участі респондентів у волонтерській діяльності виявилися мотиви бажання змінити суспільство шляхом вирішення гостросоціальних проблем. Середній показник для цього мотиву по п'ятибальній шкалі – 4.04 балів. Другим за значимістю для опитаних мотивуючим фактором є прохання членів сім'ї, друзів або знайомих допомогти у волонтерській роботі. Середній показник цього мотиву – 3.90 балів. Близька людина, яка зайнята вирішенням певних проблем, у значній мірі мотивує звернути увагу на цю проблему, може надати повну інформацію з проблеми, допомогти включитися у вирішення цієї проблеми. Це також частково підтверджують результати, отримані раніше з питання про джерела інформації, а саме те, що основним джерелом інформації для діючих волонтерів є інші волонтери. Третім за значимістю мотивом, який спонукає респондентів до волонтерської діяльності, є співчуття, емпатія до нужденних, середній показник якого – 3.63 балів. Такі мотиви, як можливість розвитку певних навичок, навчитися чомусь новому (3.14) та бажання поспілкуватися з іншими, познайомитися з новими людьми (2.84), хоч і мають середні показники, але все ж таки залишаються важливими для певних категорій людей та спонукають до волонтерства 58% та 45% респондентів. Найменш значущими для опитаних, виявилися мотиви відсутності інших занять (1.85), отримання корисних зв'язків (1.75), бажання поліпшити думку про себе в очах оточуючих (1.40) та мода на волонтерство (1.24).

Для мотивів участі також була виявлена їх залежність від соціальних характеристик респондентів. Чоловіків більше, ніж жінок, спонукає до волонтерської діяльності бажання змінити суспільство, а людей з високим рівнем достатку навпаки, цей мотив спонукає менше. Респондентів, що навчаються, менш мотивують прохання знайомих допомогти у волонтерській діяльності, але мотив співчуття для них є більш актуальним, як і для домогосподарок. Для молоді більш значущими є мотиви розвитку навичок та спілкування.

Висновки.

На основі отриманих даних можливо зробити наступні висновки:

- поширенню участі у волонтерському русі шкодить низький рівень довіри до нього, недостатня інформованість, патерналізм та індивідуалізм;

- найбільш розповсюджені у респондентів форми допомоги одягом, речами, їжею не викликають значних матеріальних, фізичних витрат та витрат часу;

- збільшення рівня освіти та достатку респондентів ставить перед ними питання відповідальності та самореалізації, допомоги іншим на фоні особистого благополуччя, що підвищує вірогідність їх участі у волонтерстві;

- жажливі військові події на сході країни викликали співчуття та бажання допомогти тим, хто опинився у важкому становищі, але вирішення найбільш гострих питань не призвело до масового переключення уваги тих, хто у 2014–2015 роках приймав участь у волонтерстві на ті типові групи громадян, які постійно потребують допомоги (сироти, інваліди, самотні люди похилого віку тощо). Тобто відбулося їх тимчасове включення у волонтерський рух.

Отримані результати дозволяють надати на-

ступні рекомендації волонтерським організаціям:

1. Для залучення більшої кількості людей до волонтерської діяльності, волонтерським організаціям необхідно більш активно висвітлювати свою діяльність за допомогою соціальних мереж, а не тільки у межах власних сторінок.

2. Використовувати ЗМІ, а саме телебачення для підвищення рівня інформованості пересічних громадян про волонтерську роботу, оскільки саме воно є основним джерелом інформації для людей, які не займаються волонтерством. Популяризувати волонтерську роботу через налагодження тісної співпраці волонтерів та журналістів.

3. Налагодити співпрацю з вищими навчальними закладами для поширення інформації про волонтерські проекти серед студентів як у формі оголошень, так і у формі презентацій, оскільки студентство є одним з основних джерел поповнення числа волонтерів.

4. Звернути увагу на такі види волонтерської роботи, як допомога людям похилого віку, що потребують уваги, інвалідам, сиротам та безпритульним дітям, діяльність по благоустрою міста, оскільки активність за цими напрямками значно зменшилась в останні роки, проте актуальність залишилась незмінною.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Trumbauer J. M. Sharing the Ministry: A practical guide for transforming Volunteers into Ministers / J. M. Trumbauer – NYC, 1995. – 123 p.
2. Ануфриев Е. А. Социальная активность личности / Е. А. Ануфриев – М.: Знание, 1969. – 145 с.
3. Архангельский Л. М. Социально-этические проблемы теории личности / Л. М. Архангельский – М.: Знание, 1974. – 225 с.
4. Біленький Є. А. Соціологія: словник термінів і понять / Є. А. Біленький, М. А. Козловець, І. В. Саух та ін. – Київ: Кондор, 2006. – 370 с.
5. Божович Л. И. Изучение мотивации поведения детей и подростков / Л. И. Божович. – М.: Педагогика, 1972. – 352 с.
6. Выготский Л. С. Психология развития человека / Л. С. Выготский. – М.: Изд-во Смысл; Изд-во Эксмо, 2005. – 1136 с.
7. Горелов Д. М. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики / Д. М. Горелов, О. А. Корнієвський. – Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2015. – 36 с.
8. Дидух І. Волонтерська діяльність як засіб для самореалізації та самовизначення особистості / І. Дидух // Освітній простір. – 2017. – № 10. – С. 115-120.
9. Жужа Л. О. Політичний менеджмент волонтерства АТО / Л. О. Жужа // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2015. – Т. 18. – № 6. – С. 127-133.
10. Климова С. Г. Идеи и практики солидарности в добровольческом движении / С. Г. Климова // Социологические исследования. – 2013. – № 6. – С. 34-41.
11. Кузнецов А. Корпоративно-волонтерство в странах ЕС / А. Кузнецов // Международные процессы. – 2015. – Т. 13. – № 4. – С. 99-107.
12. Левдер И. А. Добровольческое движение как одна из форм социального обслуживания / И. А. Левдер // Социальная работа. – 2006. – № 2. – С. 35-38.
13. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 236 с.
14. Лях Т. Л. Волонтерство як суспільний феномен / Т. Л. Лях // Проблеми педагогічних технологій. – Луцьк: Волинський академічний дім, 2004. – Вип. 3-4. – С. 139-144.

15. Макклелланд Д. Мотивация человека / Д. Макклелланд – СПб.: Питер 2007. – 672 с.
16. Мальковская Т. Н. Социальная активность / Т. Н. Мальковская – М.: Педагогика, 1988. – 144 с.
17. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу – СПб.: Питер, 2008. – 346 с.
18. Матійчик А. В. Волонтерська діяльність як детермінанта розвитку громадянського суспільства / А. В. Матвійчук // Науково-теоретичний «Грані». – 2016. – Т. 19. – № 8. – С. 100-107.
19. Мухіна М. О. Трансформація українського громадянського суспільства як єдиної системи (політологічний аспект) // Науково-теоретичний «Грані». – 2015. – Т. 18. – № 8. – С. 42-46.
20. Павлюк К. С. Волонтерський рух: зарубіжний досвід та вітчизняні практики / К. С. Павлюк // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 13-14. – С. 87-96.
21. Сикорская Л. Е. Волонтерство как форма трудового воспитания студенческой молодежи / Л. Е. Сикорская // Проблемы педагогики и психологии. – 2009. – № 1. – С. 163-168.
22. Талмачинская М. С. Технология волонтерской деятельности в социальной сфере / М. С. Талмачинская. – Режим доступа: <https://www.scienceforum.ru/2017/pdf/31351.pdf>
23. Тохтарова І. М. Волонтерський рух в Україні: шлях до розвитку громадянського суспільства як сфери соціальних відносин / І. М. Тохтарова // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2014. – № 2. – С. 14-21.
24. Чайка І. Ю. Волонтерство: сутність феномена та особливості його функціонування в сучасній Україні / І. Ю. Чайка // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2017. – Т. 20. – № 7. – С. 72-79.
25. Якуба О. О. Соціологія / О. О. Якуба. – Харків: Константа, 1996. – 192 с.

REFERENCES

1. Trumbauer, J.M. (1995). *Sharing the Ministry: A practical guide for transforming Volunteers into Ministers*. NYC
2. Anufriev, E.A. (1969). *Social'naja aktivnost' lichnosti [Social activity of a person]*. Moscow: Znanie [in Russian].
3. Arhangel'skij, L.M. (1974). *Social'no-jeticheskie problemy teorii lichnosti [Socio-ethical problems of personality theory]*. Moscow: Znanie [in Russian].
4. Bilenjkyj, Je.A., Kozlovec, M.A., & Saukh, I.V. et al. (2006). *Sociologhija: slovnyk terminiv i ponjatj [Sociology: Dictionary of Terms and Concepts]*. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].
5. Bozhovich, L.I. (1972). *Izuchenie motivacii povedenija detej i podrostkov [Study of the motivation of behavior of children and adolescents]*. Moscow: Pedagogika [in Russian].
6. Vygotskij, L.S. (2005). *Psihologija razvitija cheloveka [Psychology of Human Development]*. Moscow: Izd-vo Smysl; Izd-vo Jeksmo [in Russian].
7. Ghorjelov, D.M., & Kornijevskij, O.A. (2015). *Volonterskij rukh: svitovij dosvid ta ukrajinski ghromadjanskij praktyky [Volunteer Movement: World Experience and Ukrainian Civic Practices]*. Kyiv: Nacionalnijnyj instytut strategichnykh doslidzhenj [in Ukrainian].
8. Dydukh, I. (2017). Volontersjka dijalnistj jak zasib dlja samorealizaciji ta samovyznachennja osobystosti [Volunteer activity as a means for self-realization and self-determination of personality]. *Osvitnij prostir*, 10, 115-120. doi:10.15330/esu.10.115-120 [in Ukrainian].
9. Zhuzha, L.O. (2015). Politychnyj menedzhment volonterstva ATO [Political Management of Volunteerism ATO]. *Scientific and Theoretical Almanac «Grani»*, 18 (6), 127-133 [in Ukrainian].
10. Klimova, S.G. (2013). Idei i praktiki solidarnosti v dobrovol'cheskom dvizhenii [Ideas and Practices of Solidarity in the Voluntary Movement]. *Sociologicheskie issledovanija*, 6, 34-41 [in Russian].
11. Kuznecov, A. (2015). Korporativnoe volonterstvo v stranah ES [Corporate Volunteering in EU Countries]. *Mezhdunarodnye processy*, 13 (4), 99-107. doi: 10.17994/IT.2015.13.4.43.7 [in Russian].
12. Levder, I.A. (2006). Dobrovol'cheskoe dvizhenie kak odna iz form social'nogo obsluzhivanija [Voluntary Movement as a Form of Social Service]. *Social'naja rabota*, 2, 35-38 [in Russian].
13. Leont'ev, A.N. (1975). *Dejatel'nost'. Soznanie. Lichnost' [Activity. Consciousness. Personality]*. Moscow: Politizdat [in Russian].
14. Ljakh, T.L. (2004). Volonterstvo jak suspil'nyj fenomen [Volunteering as a social phenomenon]. *Problemy pedagogichnykh tekhnologij*, 3-4, (pp. 139-144). Lucjk: Volynskij akademichnyj dim [in Ukrainian].
15. Makkllelland, D. (2007). *Motivacija cheloveka [Motivation of the person]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian]
16. Mal'kovskaja, T.N. (1988). *Social'naja aktivnost' [Social activity]*. Moscow: Pedagogika [in Russian].
17. Maslou, A. (2008). *Motivacija i lichnost'. [Motivation and personality]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
18. Matijchuk, A.V. (2016). Volontersjka dijalnistj jak determinanta rozvytku ghromadjanskogho suspil'stva [Volunteer activity as a determinant of civil society development]. *Scientific and Theoretical Almanac «Grani»*, 19 (8), 100-107. doi:10.15421/171658 [in Ukrainian].
19. Mukhina, M.O. (2015). Transformacija ukrajinskogho ghromadjanskogho suspil'stva jak jedynoji systemy (politologichnyj aspekt) [Transformation of Ukrainian Civil Society as a Unified System (Political Science)]. *Scientific and Theoretical Almanac «Grani»*, 18 (8), 42-46 [in Ukrainian].

20. Pavljuk, K.S. (2015). Volonterskyj rukh: zarubizhnyj dosvid ta vitchyznjani praktyky [Volunteer Movement: Foreign Experience and Domestic Practices]. *Investyciji: praktyka ta dosvid*, 13-14, 87-96 [in Ukrainian].
21. Sikorskaja, L.E. (2009). Volonterstvo kak forma trudovogo vospitaniya studencheskoj molodezhi [Volunteering as a form of labor education of student youth]. *Problemy pedagogiki i psihologii*, 1, 163-168 [in Russian].
22. Talmachinskaja, M.S. (2017). *Tehnologija volontjorskoj dejatel'nosti v social'noj sfere [Technology of Volunteering in the Social Sphere]*. Retrieved from: <https://www.scienceforum.ru/2017/pdf/31351.pdf> [in Russian].
23. Tokhtarova, I.M. (2014). Volonterskyj rukh v Ukraini: shljakh do rozvytku ghromadjans'kogho suspiljstva jak sfery social'nykh vidnosyn [Volunteer Movement in Ukraine: The Way to Development of Civil Society as a Sphere of Social Relations]. *Teorija ta praktyka derzhavnogho upravlinnja i miscevogho samovrjaduvannja*, 2, 14-21
24. Chajka, I.Ju. (2017). Volonterstvo: sutnistj fenomena ta osoblyvosti jogho funkcionuvannja v suchasnij Ukraini [Volunteering: the essence of the phenomenon and the peculiarities of its functioning in modern Ukraine]. *Scientific and Theoretical Almanac «Grani»*, 20 (7), 72-79. doi: 10.15421/171798 [in Ukrainian].
25. Jakuba, O.O. (1996). *Sociologhija [Sociology]*. Kharkiv.: Konstanta [in Ukrainian].

Болотова Вікторія Олександрівна

Кандидат соціологічних наук, доцент
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
61002, м. Харків, вул. Кирпичова, 2

Email: vicblt2017@gmail.com

Bolotova Viktorija

PhD in Sociology, Associate Professor
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»
2, Kyrpychova str., Kharkiv, 61002, Ukraine

ORCID: 0000-0003-2123-9777

Ляшенко Наталія Олександрівна

Кандидат соціологічних наук, доцент
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
61002, м. Харків, вул. Кирпичова, 2

Email: natalyashenko@gmail.com

Liashenko Nataliia

PhD in Sociology, Associate Professor
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»
2, Kyrpychova str., Kharkiv, 61002, Ukraine

ORCID: 0000-0003-2410-4464

Байдак Тетяна Михайлівна

Кандидат соціологічних наук, доцент
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
61002, м. Харків, вул. Кирпичова, 2

Email: tetiana.baidak@gmail.com

Baidak Tetiana

PhD in Sociology, Associate Professor
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»
2, Kyrpychova str., Kharkiv, 61002, Ukraine

ORCID: 0000-0001-7616-0949

Цитування: Болотова В. О. Волонтерська діяльність в Україні як вид соціальної активності / В. О. Болотова, Н. О. Ляшенко, Т. М. Байдак // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21. – № 9. – С. 47-57.

Citation: Bolotova, V.O., Liashenko, N.O., & Baidak, T.M. (2018). Volonterska diialnist v Ukraini yak vyd sotsialnoi aktyvnosti [Voluntary activity in Ukraine as a social activity]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 21(9), 47-57.

Стаття надійшла / Article arrived: 19.08.2018

Схвалено до друку / Accepted: 25.09.2018